

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ „ПЕЙЗАЖ” У ТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОГО РОМАНУ

Г. П. Пасічник

В статье предпринята попытка моделирования фрейма для анализа концепта «пейзаж».

Ключевые слова: лексический анализ, концепт «пейзаж», образ

У статті зроблено спробу змоделювати фрейм аналізу концепту „пейзаж”.

Ключові слова: лексичний аналіз, концепт „пейзаж”, образ

The article deals with the lexical analysis of the concept “landscape”.

Key words: lexical analysis, concepts “landscape”, image

Мета. Спираючись на фреймовий аспект аналізу текстового матеріалу зарубіжними та вітчизняними науковцями (Т. Дейка, М. Мінського, Ч. Філмора, К. Кусько, М. Полюжина) та питання когнітивної лінгвістики (О. Кубрякова, Т. Кияк), розглянемо у нашій статті фреймові комплекси слів, у які структурується фреймова лексична група “опис природи” або “пейзаж” у художньому творі. Виходячи із сутності та природи лексичного концепту, ми зробили спробу змоделювати фрейм аналізу концепту “пейзаж”. Організуюче ядро концепту можна підрозділити на основі трьох першостихій, які називаємо мікроконцептами: “повітря”, “вода”, “земля”, які у свою чергу обростають у тексті роману іншими лексичними одиницями – образами-складовими мікроконцептів. **Новизна** аналізу полягає у постановці проблеми, запропонованих методах дослідження та відібраному матеріалі. **Актуальність** статті зумовлена відсутністю у сучасному мовознавстві дослідження описів природи під кутом зору фреймової теорії – як концепту “пейзаж”. Об’єктом нашої уваги є лексика пейзажів на матеріалі роману “*Gulliver’s Travels*” англійського письменника епохи раннього Просвітництва Д. Свіфта. Предметом аналізу є мікроконцепти зі складовими образами, якими реалізується концепт “пейзаж”. Оскільки Д.Свіфт творив у час становлення реалістичного роману і функціональність описів природи була ще слабо розвинена, то це зумовило особливості лексичного вираження та ідейно-сміслову значущість концепту “природа”. Пейзажі передусім відігравали роль правдивого фону описуваним незвичайним пригодам. Це зумовлює невисокий рівень абстракції образів у романі. Однак у концепті “пейзаж” вже виявляються певні елементи подальшого розвитку індивідуально-авторського концепту, його семантична місткість та естетичний потенціал.

Українські та зарубіжні лінгвісти плідно займаються розробкою фреймової теорії (Т. ван Дейк, О. Кубрякова, М. Мінський, К. Кусько, М. Полюжин). При когнітивному підході до аналізу слова вбачається не тільки лексичний рівень мовної системи, а певні структури пам’яті, які можна представити у вигляді фреймів. О.Кубрякова зазначає, що терміну фрейм відповідають такі поняття, як схема у когнітивній психології, асоціативні зв’язки, семантичне поле [4, с. 187]. Лексичні одиниці зображують певну ситуацію, сцену, у нашому аналізі – пейзаж. Ключові лексичні одиниці тексту чи фрагменту опису природи, виступаючи фреймовою лексичною групою, становлять елементи лінгвістичної, ментальної чи концептуальної структури – фрейму. М. Мінський робить висновок, що фрейм є особливою структурою даних для когнітивного показу стереотипних ситуацій у рамках загального контексту знань про світ, тобто мінімально структурована необхідна інформація, яка однозначно визначає певний даний клас предметів [6, с. 3].

Матеріалом аналізу послугувало шість пейзажів роману “*Gulliver’s Travels*” англійського письменника XVIII століття Д. Свіфта. Ключові слова лексики описів природи належать до лексико-тематичного поля “пейзаж” та становлять набір сутностей відповідної фреймової лексичної групи (ФЛГ) або набір образів концепту “природа”. ФЛГ “пейзаж” можна змоделювати у структуру вузлів та відносин з топіком “пейзаж” або “опис природи”. Тобто вона є елементом фрейму. На думку М.Полюжина, будучи ланкою у складній мережі організованих у структури пам’яті концептів, фрейм виступає однією із структур пам’яті, яка забезпечує перехід від значення до змісту повідомлення [7, с. 166]. Під лексичним концептом розуміємо семантичну категорію, яка вербально реалізує певний культурний смисл з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень та асоціацій. Його ядром є стрижневе слово, смислового домінанта, що набуває нових сем у процесі осмислення. У пам’яті індивіда зберігається певна сума знань, яка заснована на словниковій дефініції топіку: „природа – це сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу та ін. якої-небудь місцевості, країни; навколишнє географічне середовище” [9, с. 945]; “пейзаж – опис, зображення природи в літературі” [9, с. 713]. Ці визначення дають нам концептуальну базу для конструювання так званого глобального еталонного когнітивного фрейму (ГЕФ). Топіком ГЕФ є “пейзаж”. Основу об’єктів та явищ живої природи становлять три першостихії: повітря, вода, земля, які є фіксованими для нашої ситуації та утворюють три вузли/вершини верхнього рівня. У свою чергу ці поняття можна розділити наступним чином: повітря – небо і кліматичні умови (погодні явища); вода – водні масиви, береги, острови, складники, як от: хвилі, кораблі та ін.; земля – підвищені ділянки, рівнини, впадини, рослинний і тваринний світ. Широкий спектр

образних інтерпретацій мікроконцептів “земля”, “вода”, “повітря” визначається насамперед семантикою лексичних одиниць *earth, water, air*, заснованою на словниковому тлумаченні [10, с. 28, 416, 1520].

На рівні тексту роману смислова домінанта “опис природи” реалізуються через лексичні одиниці. Як відображення дійсності, концепт “пейзаж” наділений до певної міри достовірністю, часово-просторовими характеристиками, однак одночасно він вилучений із емпіричного простору і часу, оскільки є ідеальним об’єктом, уособлюючим суб’єктивно-творче начало митця. На екстралінгвістичному рівні диференціюються різні види фреймів: антропоцентричний, культурологічний, психологічний та інші, які є контамінованими з мовною інформацією. Спосіб конструкції фрейму залежить від мети і завдань дослідження. Нашим завданням є концептуальний аналіз поняття “пейзаж”. Присутність описів природи у творі “*Gulliver’s Travels*” Д. Свіфта передбачена жанровими особливостями роману: надзвичайними пригодами та подорожами Гулівера. Прагматичні цілі та наміри письменника знайшли своє відображення у виборі слів, за допомогою яких відтворюються картини природи у вигаданих країнах. Вузли верхніх вершин концептуального фрейму становлять мікроконцепти “земля”, “вода”, “повітря”. Наступні нижчі вершини – це складові образи мікроконцептів. Фрейм приймає різні форми у залежності від семантичної реалізації мікроконцептів. Кожний мікроконцепт з образами-складовими може мати широке коло семантичних варіантів на різних проблемних рівнях, до яких входять загальноприйняті трактування та індивідуальні авторські інтерпретації.

Розглянемо один із описів природи роману:

“The country round appeared like a continued garden, and the inclosed fields, which were generally forty foot square, resembled so many beds of flowers. These fields were intermingled with woods of half a stang, and the tallest trees, as I could judge, appeared to be seven foot high. I viewed the town on my left hand, which looked like a painted scene of a city theatre” [12, s. 39].

Концепт “пейзаж” реалізований словами, які становлять мікроконцепт “земля”: *garden, fields, woods, trees*. Незначна реалізація концепту зумовлена описом фантастичної країни. Однак деталізованість викладу з великою кількістю числівників *forty, half a stang, seven* надає реалістичної фактуалізації, завдяки якій створюється уява достовірності. Порівняння країни з *a continued garden*, полів з *so many beds of flowers* та міста з *a painted scene of a city theatre* посилює образність та викликає позитивний емоційний настрій. Оскільки оповідь роману ведеться від першої особи, то цей опис є мовною характеристикою персонажа. Таку реалізацію концепту можна також пояснити намаганням письменника охарактеризувати Гулівера як просту, прагматичну особу та надати правдивості його надзвичайним пригодам. Нерозвиненість тогочасного романного жанру зумовлює недостатню передачу емоційно-оцінного ставлення персонажу та письменника.

Таблиця 1

Концепт „пейзаж” з мікроконцептами та складовими

Повітря	Вода	Земля
Weather – 1	ocean – 1	Rock- 5
wind – 1	sea – 1	Mountain –2
	Water –1	Volcano –2
	river –1	Field – 2
	spring – 1	Garden – 1
	creek –1	Flower – 1
	land-2	Wood –1
	shore-1	tree – 1
	island – 1	Lane-1
	peninsula –1	Alley –1
		Tafts of grass – 1
		Herbs – 1
2 слова – 2 слововживання	10 слів – 12 слововживань	11 слів – 18 слововживань

Концепт “пейзаж” у романі “*Gulliver’s Travels*” реалізований мікроконцептами “повітря”, “вода”, “земля” (дивись таблицю 1). Мікроконцепт “повітря” представлений слабо – *weather, wind*, що пояснюється історичним розвитком жанру роману раннього Просвітництва та залежністю долі і життя моряка від погодних умов. Мікроконцепт “вода” представлений поняттям *water* та через конкретизатори – образи водоймищ *ocean, sea, river*; прилеглих ділянок суходолу *land, shore*. Ширше представлений лексико-семантичний комплекс “земля”, причому образи *rock, mountain, volcano* мають два плани вираження “елемент ландшафту” та “перешкода”, тобто набирають негативної конотації. Перевагу лексичних одиниць мікроконцепту “земля” можна пояснити авторською індивідуальною манерою та установкою. Більшість аналізованих образів вжиті у своєму номінативному значенні.

Висновки. Підсумовуючи сказане, відзначимо, що Д.Свіфт своєю творчістю стояв у витоків романного жанру. Для створення його канонів письменник-просвітник свідомо обмежував кількість образних засобів у романі “Gulliver’s Travels”. Описи природи ще не стали функціонально важливими та навантаженими. Передусім вони відігравали роль фону описуваним пригодам. Це і зумовило невисокий рівень абстракції образів у романі. Однак у концепті “пейзаж” вже виявляються певні елементи подальшого розвитку індивідуально-авторського концепту, його семантична місткість та естетичний потенціал.

Література:

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 198 с.
2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Львів: НУ ім.І.Франка, 2001. – 495 с.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. – М.: Наука, 1981.
5. Кияк Т.Р. О «внутренней форме» лексических единиц // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний. – И.: Энергия, 1979. – 152 с.
7. Полужин М.М. Функциональный та когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
8. Чейф Л.Уоллес. Значение и структура языка. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.
9. Великий тлумачний словник. – К.: Перун, 2002. – 1440 с.
10. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. – OUP, 2000. – 1600 p.
11. The New American Roget’s College Thesaurus. – USA: A Signet Book, 1995. – 574 p.
12. Swift J. Gulliver’s Travels. – Moscow, 1973.

Поступила 04.03.2004 г.

ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧЕСКИЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ ОСВЕЩЕНИИ

Е. А. Селиванова

В статье предлагается новый принцип когнитивного моделирования позиционных схем для высказываний с образно-метафорическим компонентом. Базовой моделью служит ментально-психонетический комплекс, работа которого основана на взаимодействии пяти психических функций сознания, включающий пропозициональное ядро, ассоциативный компонент, представляющий образную и метафорическую информацию, а также модус и концептуальный план. Эта модель определяет перспективный путь анализа метафорического синтаксиса.

Ключевые слова: ментально-психонетический комплекс, позиционная схема высказывания, пропозиция, метафора, поверхностная синтаксическая структура

У статті пропонується новий принцип когнітивного моделювання позиційних схем для висловлень з образно-метафоричним компонентом. Базовою моделлю служить ментально-психонетичний комплекс, що ґрунтується на взаємодії п’яти психічних функцій свідомості й містить пропозиційне ядро, асоціативний компонент, який представляє образну й метафоричну інформацію, а також модус і концептуальний план. Ця модель визначає перспективні шляхи аналізу метафоричного синтаксису.

Ключові слова: ментально-психонетичний комплекс, позиційна схема висловлення, пропозиція, метафора, поверхнева синтаксична структура

The author proposes the new theory of a cognitive model of positional schema for the surface syntactical structures with image and metaphorical component. This model is mental psychonetic complex, which bases on five functions of cognition, and includes propositional centre, associative component, representing image and metaphorical information, modus, and conceptual plan. This new theory defines a perspective way for the analysis of metaphorical syntax.

Key words: mental psychonetic complex, positional schema, proposition, metaphor, surface syntactical structure

Когнитивно-дискурсивная парадигма современной лингвистики, рассматривающая язык как «когнитивное образование, которое используется в коммуникативной деятельности и имеет для этого необходимые единицы, структуры, категории и механизмы» [1, с. 11-12], выдвигает новые и перспективные векторы исследования для традиционных отраслей языкознания, в частности и для